

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Advent 2012

Armoede en rijkdom

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
17e jaargang nr. 1, Advent 2012

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Kopermuntjes 1
Thema: Armoede en rijkdom 2
Serie: Op de groei 14
Advent- en Kersttijd 17
Bestuur en instellingen 20
Berichten uit de gemeenten 24
Allerlei 27
Internationaal 29
Boeken 29
Aankondigingen 32
Gestorvenen 33
Gemeenten en hun geestelijken 34

Redactie

Nelle Amons, Jolanda van Dam, Jos van Damme,
Jolanda Gevers Leuven, Marianne de Nooi,
Marjolein te Pas

Redactieadres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo
tel. 0341-550606
e-mail: inbeweging@unica4.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 0318-416079
e-mail: josvandamme@chello.nl
banknr. 9185951, t.n.v. In beweging,
6721 BW Bennekom

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Paasnummer 1 februari 2013
Pinksternummer 1 april 2013
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@unica4.nl). De redactie behoudt zich
het recht voor ingezonden kopij in te korten of niet
te plaatsen.

*Illustratie omslag: 'Bedelvrouw met kind', Ernst
Barlach (1935), Barlachhaus Hamburg*

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdingsdienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, 072-5613144
M zo 10, di 9, do 10, za (info), K zo 9 (info)
Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL, 020-
6420769, bgg 4414949, M zo 10, wo 9, do 10,
za 9 of 11 (info), K zo 9.30 (info)
Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
03-4406821, M zo 10, wo 9.30, do 9.30 (info),
vr 9.30, K zo 9.30 (info)
Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, 026-3621769
M zo 10 (info), do 9.00 (info), K zo 9.30 (info)
Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG, 070-
3634898, M zo 10.15, wo 10 (info), vr 10.30
(info), K zo 9.30
Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ, 0343-
758838, M zo 10.30 (info), do 9.30 (info),
vr 9.30, K zo 10 (info)
Eindhoven, Dorpsstraat 122, 5504 HL, Veldhoven,
040-2221009, bgg 2520498, M zo 9.30 of 10.45
(info), wo 9.30 (info), vr. 9.30 (info), K zo 10 (info)
Het Gooi, Veldweg 1, Bussum, 1404 CV, 035-
5417957, bgg 6563160, M zo 10, do 10 (info),
K 11.15 (info)
Groningen, Lauwersstraat 3, 9225 HD, 0592-347059,
bgg 0594-659558, M zo 10.30 (info), do 10
(info), K zo 10 (info)
Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, 0594-659558
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)
Leiden, Vestestraat 49, 2312 SW, 071-5121459,
bgg 020-6628346, M zo 10.30 (info), za 10.30
(info), K zo 10 (info)
Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, 0522-452699
bgg 0521-578178, M zo 10.15 (info), wo (info),
K zo 9.45 (info)
Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
0118-591628, bgg 583352, M zo 10 (info)
K zo 9.15 (info)
Rotterdam, Lumeystraat 33, 3039 ZN, 010-6652586,
bgg 4612203, M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30,
vr 7.30, K zo 10
West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen post-
adres), Breda, 076-5422983, bgg 5021945,
M za 9.30 (info)
Zeist, van Tetslaan 4, 3707 VD, 030-6913868, bgg
6921173, M zo 10.30, di 8, wo 9, vr 10 (info),
za 9, K zo 9.30
Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, 0575-541288,
bgg 0575-787294, M zo 10.30, di 9.15 (info),
do 9.15 (info), K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506

Groot Hertoginnelaan 4

2517 EG Den Haag

E-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl

Website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

Er is een prachtig prentenboek van Leo Lionni over een veldmuizenfamilie. Het gezin was druk, druk met het verzamelen van koren, noten en stro. Dag en nacht werkten zij, want de winter stond voor de deur. Alleen Frederik zat erbij, keek ernaar, maar stak geen pootje uit. Vroegen de anderen waar hij in hemelsnaam mee bezig was, dan antwoordde hij: "Ik verzamel zonnestralen, kleuren en woorden..."

De kou kwam en het werd grijs en grijs. De familie Veldmuis trok zich terug in hun hol. In de loop van de wintertijd slonk hun voorraad voedsel gestaag en hun bestaan werd steeds kariger. De muizen werden stil. Totdat één van hen zich tot Frederik wendde en vroeg: "Zeg Frederik, hoe zit het eigenlijk met jouw voorraad?" Toen verhief Frederik zich, liep naar het midden, opende zijn snuitje en begon te vertellen... Over de gouden gloed van de zon en haar stralen, over de oplichtende kleuren van de regenboog en hij sprak woorden, woorden die zijn dierbaren verwarmden, verwarmden en voedden.

In een aantal artikelen van dit Adventnummer vindt u bijdragen over uiterlijke en innerlijke armoede en rijkdom. De auteurs willen de ogen niet sluiten voor vraagstukken in de wereld die verband houden met dit thema, maar tevens de ogen open houden voor datgene wat onze harten verwarmen wil, licht en kleur aan ons leven geven kan en als voedsel kan dienen voor onze ziel.

Marjolein te Pas

Kopermuntjes

Ieder jaar wordt, aan het begin van de Adventstijd, in de mensenwijdingsdienst gelezen uit het evangelie van Lukas (21: 25-36). Het is een deel uit de 'Olijfberg-Apokalypse', waarin Jezus zijn leerlingen vertelt over de toekomst. Hij spreekt over de komst van de Mensenzoon, maar ook over de gebeurtenissen die daaraan voorafgaan: oorlogen, hongersnoden, aardbevingen ...

De Adventstijd is een tijd die je wellicht als stille voorbereiding op het Kerstfeest zou willen beleven. Maar soms is het net alsof in die tijd het wereldgebeuren des te harder op de deur klopt. Ook als je die deur niet opendoet, kunnen door het sleutelgat gevoelens van onrust en onmacht binnenkomen: wat kan ik in m'n eentje daaraan doen?

Voordat Jezus met zijn leerlingen de Olijfberg opgaat, staat hij in de tempel stil bij de offerkist en wijst op een arme weduwe die daar net twee kopermuntjes in heeft gedaan. Zij heeft daarmee veel meer gegeven dan degenen die er veel geld in deden, want "zij heeft van haar hele leven gegeven". En dan gaat hij verder en spreekt over wat komen gaat.

Al zijn we arm aan geld en macht en invloed, zolang we op aarde zijn, zijn we rijk aan leven. Leven waarin we onze aandacht, tijd, liefde kunnen geven aan wat goed, waar, schoon is. Al lijken dat in het wereldgebeuren slechts kopermuntjes... die woorden bij de offerkist kunnen we als bemoediging met ons meedragen.

Bart Hessen

Thema: Armoede en rijkdom

In dit themagedeelte over armoede en rijkdom vindt u een persoonlijke impressie van Nelle Amons over ervaringen die zij in haar leven opdeed met armoede en rijkdom in de wereld. Harry Buisman gaat op zoek naar de tegenstelling van arm en rijk in het evangelie en verkent het gebied van de geestelijke armoede en rijkdom. Tot slot beschrijft Bastiaan Baan de vereniging van de tegenstelling tussen arm en rijk in de koninklijke herder of de herderlijke koning als toekomstopgave voor de mens.

Interesse: een brug tussen armoede en rijkdom?

door Nelle Amons (gemeente Driebergen)

Armoede betekent: sociale ongelijkheid, onrechtvaardigheid, onmenselijkheid. Er zijn nu (oktober 2012) 780.000 mensen met honger, elk uur sterven er daarvan vijfhonderd. De helft van de wereldbevolking leeft van minder dan 2,5 dollar per dag, tachtig procent heeft minder dan tien dollar per dag te besteden. Daartegenover staan tien miljoen mensen met meer dan een miljoen dollar aan investeerbaar kapitaal (samen bezitten zij momenteel zo'n vijftig triljoen dollar) en van die tien miljoen zijn er bijna duizend miljardair (World Wealth Report van Meryll Lynch).

De in deze cijfers uitgedrukte ongelijkheid tussen de mensen met betrekking tot hun bestaansmogelijkheden – ook wel de 'armoede-problematiek' genoemd – is een wereldprobleem. Het vormt het gespreksthema op grote internationale congressen; uit de media kennen we allemaal de verhalen en beelden die bij de cijfers horen. In dit artikel kan ik geen oplossingen bieden, ik wil alleen wat van mijn ervaringen en overdenkingen ten aanzien van dit vraagstuk met u delen.

Onmacht

We zijn het haast vergeten, maar armoede bestond vroeger ook in de meeste Europese landen. Van reisjes naar Ierland, Spanje en het Portugese eiland Madeira lang geleden herinner ik me krotten en bedelaars langs de kant

van de weg. En grote horden bedelende kinderen, die "escudo, escudo" (geld, geld) riepen. De eerste beelden van de Biafrakinderen schokten iedereen. En toen we in 1979 op 'heimweereis' gingen naar Indonesië, om alle plekken terug te zien waar mijn man als kind gewoond heeft, konden we daar de schrijnende tegenstelling tussen rijk en arm in volle hevigheid ervaren en dat was nog heel wat confronterender. In het *guesthouse*, waar we logeerden, voelden we ons rijke koloniale. Daar kon het niet op wat eten en drinken betreft. Door een leger bedienden werd voor alles gezorgd en we werden op onze wenken bediend. Maar op straat drong een heel andere realiteit binnen – letterlijk – doordat er, waar we maar stopten, magere handen door het raam naar binnen gestoken werden in een gebaar dat niet mis te verstaan was. Ook waren er overal blinden en gehandicapten die hun handicap inzetten om aan geld te komen. En iedere keer kwam dezelfde vraag bij ons op: "Geven we iets of negeren we hen?" 's Nachts lag ik er wakker van en moest ik huilen om al die menselijke ellende, waar ik nog geen verhouding toe kon vinden. Daardoor voelde ik me gevangen in een soort onmacht tussen het automatisme van het geven en het weggijken en negeren. Geven is gemakkelijk, merkte ik. Het is bijna een automatisme en helpt me tijdelijk van mijn dilemma af. Negeren is ook niet zo moeilijk, maar laat een ongemakkelijk gevoel achter:

ik laat die ander in de steek, hij is ook een medemens! Drukt zich in dit dilemma niet het eigenlijke probleem uit?, vroeg ik me af. Gaat het in wezen niet om werkelijke interesse voor de behoeften van die ander, die ik op dat moment niet kan opbrengen?

Rechttop

Armoede leerde ik ook van nabij kennen in de tijd dat ik werkte voor het Internationaal Hulpfonds, een fonds dat geld bij elkaar sprokkelt voor projecten en scholen in het buitenland, die werken vanuit de vrijeschoolpedagogie. Mij interesseerden met name de (wijk)ontwikkelingsprojecten. Op 'project-bezoek' in Zuid-Afrika, Brazilië en later India – soms onderdeel van een vakantie – heb ik een aantal van zulke projecten leren kennen. Van die bezoeken bleven de beelden van de misère me bij, maar daarnaast ook de stralen-

de ogen van de vele kinderen en volwassenen die ik er ontmoette. Want hoewel ze nog steeds wonen in piepkleine krotten, lijken zij opgewekt en energiek.

Aanvankelijk bouwen mensen hun hutten illegaal in dergelijke *slums* (in Brazilië *favela* geheten). De 'straten' zijn dan ongeplaveid en de open riolen erlangs worden bij de soms overvloedige regen snelstromende beken. In zulke geïmproviseerde hutten is natuurlijk geen wc en geen stromend water, daarvoor moet je naar buiten. Ook elektriciteit ontbreekt, of wordt clandestien afgetapt van het officiële net. Als na jaren de situatie een meer blijvend en legaal karakter krijgt, verstevigen de bewoners hun nog steeds piepkleine hutten, die in een stad als São Paulo vaak boven op elkaar gebouwd zijn langs steile hellingen. In een dergelijke situatie trok Ute Craemer, vrijeschoollerares aan de 'rijkste' vrijeschool

Krottenwijk Monte Azul

daar, zich het lot van de vele kinderen rondom haar huis op de rand van de *favela* aan en begon Monte Azul (Blauwe Berg), dat nu ca. dertig jaar oud is. Het leven is daar nog wel arm, maar niet meer uitzichtloos, want het biedt de bewoners en hun kinderen voorzieningen en activiteiten, die hun leven vermenselijken. Zij vinden er onder andere goede medische zorg en kraamzorg, crèches, Engelse les, werkplaatsen, muziekles, toneel. De theatergroep is zelfs een keer naar Japan geweest om voorstellingen te geven. En er is een centrale keuken die voor deelnemers en medewerkers – ver over de duizend mensen per dag! – eenmaal per dag een warme maaltijd maakt. Alles is volledig geïntegreerd in de wijk. Toen aan Lex Bos, die daar 25 jaar lang cursussen gaf, werd gevraagd of hij kon zien in welk opzicht de mensen in die jaren veranderd waren, zei hij: “Ze zijn rechttop gaan lopen!”

Terug in Nederland krijg ik door al deze ervaringen de neiging simpeler te gaan leven en alles wat ik zo overhoud, te schenken aan de projecten waarmee ik kennis heb gemaakt. Maar als ik op straat in Driebergen een straatkrantverkoper of in Utrecht een bedelende verslaafde tegenkom, merk ik dat ik nog steeds geen antwoord heb op de vraag: Geef ik iets, koop ik een krant om er af te zijn of loop ik hen straal voorbij, alsof ze er niet zijn en zorg ik er voor hen vooral niet aan te kijken? Ben ik mijn broeders hoeder of niet?

Armoede is veel meer dan tekort aan geld

Abraham Harold Maslow (1908-1970), een Amerikaanse klinisch psycholoog, hield zich intensief bezig met de menselijke behoeften. Zijn ouders waren joodse immigranten uit Rusland. Hij ziet de mens als een uniek gemotiveerd individu met een brede waaier van drijfveren. Wil de mens zichzelf tot een gezonde persoonlijkheid kunnen ontwikkelen dan moet, aldus Maslow, een aantal aangeboren fundamentele behoeften minimaal bevredigd zijn. Ook ziet hij bij iedere mens dezelfde behoefteopbouw. Zijn visie is

bekend als de zogenaamde piramide of behoeftehiërarchie van Maslow.

Hij zegt: “Voor een leven als mens is vervulling van de basisbehoeften absoluut noodzakelijk. Als je niet genoeg te eten krijgt, geen dak boven je hoofd, kleren aan je lijf hebt en veiligheid ontbreekt, kan zich geen normaal menselijk sociaal leven ontwikkelen. Daardoor ontstaan gemakkelijk gevoelens van isolement, angst en onzekerheid, die daarop een grote invloed kunnen hebben.”

Al bij een baby kun je waarnemen dat hij graag contact maakt door te lachen tegen andere mensen als hij droog en verzadigd veilig in moeders armen of in de wagen ligt; als zijn eerste behoeften vervuld zijn. Maar bij kleine kinderen in zeer armoedige omstandigheden is dat heel anders. Die gaan zich om te overleven soms gedragen als kleine wilden, als dieren, die alleen gericht zijn op zelfbehoud.

Het gedrag van heel erg rijken kan echter ook minder menselijke trekken vertonen van onbegrijpelijke, bovenmatige hebzucht. Zo las ik in Flensburger Heft nr. 100: “Is de mens het grootste roofdier op aarde en een verkeerd uitgevallen constructie?” Het lijkt vaak alsof bezit van geld en goederen de ontembare begeerte wekt er steeds meer van te willen hebben. Alsof het geld, het bezit, een eigen leven gaat leiden of ‘wild’ wordt en de bezitter meesleurt. In het geval van armoede én in het geval van rijkdom, door een tekort én door een teveel, kan de mens zelf dus – althans voor een deel – verdwijnen, weggezoegen worden. Dit kun je in onze tijd overal, zelfs in Nederland, waarnemen.

Overpeinzing

Het armoedeprobleem is een mensheidsprobleem geworden omdat in het hart van heel veel mensen, soms nog onbewust, de overtuiging leeft, dat de aarde en al wat zij ons aan middelen van bestaan ter beschikking stelt, aan alle mensen voedsel en een bestaansminimum zou moeten kunnen bieden, als we haar goed beheren en de middelen juist verdelen.

Ook vinden velen dat zij eigenlijk niemand persoonlijk toebehoort en dat het verzorgen en beheren van de aarde ons aller verantwoordelijkheid is. Zij maken zich terecht bezorgd over de manier waarop zij wordt geëxploiteerd en zoeken naar andere manieren daarvoor – een proces dat gelukkig al duidelijk gaande is. Voor de totaal scheefgegroeide verdeling van de aardse rijkdommen ligt de oplossing echter nog in een veel verder verschiet, gezien het heersende kapitalisme.

Was het vroeger beter? De mensen leefden in kleine gemeenschappen, waar ze voor elkaar zorgdroegen, mede omdat ze met elkaars lot werden geconfronteerd. Daar werd voor de behoeftigen, de kinderen en ouderen gezorgd. Het leven was er simpel, armoedig zou je ook kunnen zeggen. Nu we ieder ons eigen leven in welstand leiden, lijken we ons vaak pas te bekommeren om onze naaste als het ons gelegen komt of als hij zich aan ons opdringt op straat, zoals dat je nu ook hier kan overkomen. Je kunt hem natuurlijk negeren, maar vaak komen dan die lastige vragen weer in je op en kom je in een tweegesprek met jezelf terecht: Waardoor komt het toch, dat ik de bedelende, de behoeftige op mijn weg alleen dan voorbij kan lopen als ik hem niet aankijk en zijn uitgestoken hand negeer? Maar ik kan toch al die mensen die het arm hebben niet helpen? Ik hoef hun probleem toch niet op te lossen, dat moeten ze toch zelf doen?

Al dat geredeneer helpt je niet verder, de onmacht met betrekking tot de vragen blijft even groot en kwellend. Ik zelf ervaar, dat ik juist doordat ik ze heb proberen te negeren, in zekere zin al die bedelaars, al die armen, met me mee draag. Ik keek hén wel niet aan, maar zij keken mij aan door het simpele feit dat ze er waren. Ik ontkwam niet aan ze. Ik moest me hun lot aantrekken, hun lotgenoot, hun tijdgenoot, hun 'broeder' worden.

Dat betekent dat ik ze binnen moet laten, ze moet uitnodigen in mijn hart, bereid moet zijn hun lot mee te dragen. En misschien 'van hun honger, van hun leed wakker moet liggen',

Kinderen Monte Azul

zoals Rudolf Steiner het eens uitsprak. Vroeger konden we nog doen alsof we daar geen weet van hadden. Door de media is dat nu niet meer mogelijk; tegenwoordig ligt alle armoede open en bloot op ons bord. Alleen als je in een isolement begeeft en alle media negeert, kun je je nog verschuilen. Loop je niet voor de vraag weg, dan betekent dat een confrontatie met jezelf of anders uitgedrukt: de moed om de Christus aan te kijken.

Ik denk dat het velen zo gaat en dat daarom zo veel mensen als vrijwilliger in ontwikkelingsprojecten gaan werken of anderszins zich toch, tegen de trend van de tijd in, bekommeren om hun behoeftige medemensen, bijvoorbeeld door het schenken van soms aanzienlijke sommen geld. Ook Ute Craemer zal zich veel vragen hebben gesteld, voordat zij Monte Azul stichtte. Maar zij kon niet op tegen het appèl dat de kinderen, die bijna op haar drempel leefden, woordeloos op haar deden. Zij zei haar baan op en begon met een crèche, die het begin vormde van Monte Azul, ze werd lotgenoot van de *favela* bewoners. Net zo zal het al die anderen zijn vergaan, die overal in de wereld projecten begonnen om uitzichtloze armoede om te buigen in menswaardige armoede of zich het vuur uit de sloffen lopen om geld in te zamelen.

Nu ik al lang pensioengerechtigd ben, kan ik niet veel concreet werk meer doen. Maar ik kan mezelf wel steeds weer afvragen: Hoe-

veel luxe gun ik mezelf? Waar besteed ik mijn geld aan? Als er bij ons thuis wat overblijft, dan proberen we dat weloverwogen weg te schenken, waarbij waarden als duurzaamheid, biologisch (dynamisch), kwaliteit en matigheid belangrijke criteria zijn. In geld zijn onze bijdragen *peanuts*, maar in mijn hart draag ik alle mensen die me een kijkje gunden in hun leven, in hun misère, verder met me mee. Misschien helpt dat ook een beetje.

Hij was zeer rijk

door Harry Buisman (geestelijke in de gemeente Den Haag)

Het thema van dit nummer van In beweging is een heel 'rijk' thema, omdat het de kern van ons bestaan raakt. Daarom vinden we het in vele variaties terug in het Nieuwe Testament. Ook in de brieven van Paulus en in de Openbaring van Johannes komt dit thema veelvuldig voor, maar ik beperk mij in dit artikel tot enkele belangrijke elementen uit de vier evangeliën.

Mot, roest en dieven

In de Bergrede gaat het om de tegenstelling tussen aardse, uiterlijke rijkdom en hemelse, innerlijke rijkdom. Iemand kan vele aardse goederen bezitten en toch innerlijk arm zijn en omgekeerd. Het Mattheüsevangelie is vaak heel duidelijk in het tegenover elkaar plaatsen van twee zaken, zo ook in dit geval. In de Bergrede (Mat. 6:19) staat: "Vergaart u geen aardse schatten! Zij worden immers door mot en roest vernield en door dieven doorwoeld en gestolen. Vergaart veeleer schatten in de hemelse wereld! Zij kunnen niet door mot en roest vernield en door dieven doorwoeld en gestolen worden."

Het is onmiskenbaar: de aardse schatten zijn vergankelijk, zoals ons aardse leven vergankelijk is. Met het vergaren van hemelse schatten voegen we iets toe aan ons eeuwige wezen, we worden innerlijk rijker, we verwerven ons iets, wat ons niet meer kan worden

Bronnen

- www.internationaalhulpfonds.nl
- www.freundewaldorf.de
- Flensburger Hefte: 'Dein Hunger ist mein Hunger' (nr. 100) en 'Mehr als Geld' (nr. 111)
- *Tijdgenoten onderweg*, Christine Gruwez, 2006 uitgave: www.rudolfsteineracademie.be

afgenomen. Niet toevallig klinken deze woorden uit de Bergrede in de maand september in de mensenwijdingsdienst. In het verloop van september worden de dagen snel korter; we moeten ons weer meer gaan richten op ons innerlijk leven. Hemelse schatten verwerven we, wanneer we ons innerlijk leven trachten te verbinden met Christus.

Bovenstaande woorden uit de Bergrede betekenen niet dat aardse schatten totaal onbelangrijk zijn. De hemelse Vader weet dat wij al deze dingen nodig hebben (Mat. 6:32). Belangrijk is dat we ons niet al te zeer hechten aan onze aardse bezittingen en dat we leren te onderscheiden wat bij het tijdelijke bestaan en wat bij het eeuwige bestaan hoort.

De arme Lazarus

Het verhaal over de rijke man en de arme Lazarus staat in het Lukasevangelie (Luk. 16:19). Het is geen gelijkenis, maar spreekt heel concreet over het leven na de dood en hoe dit leven na de dood samenhangt met het aardse leven. Tijdens het leven op aarde heeft de rijke man het goed. Hij kleedt zich in purper en rijk linnen en viert elke dag schitterend feest. Maar hij vergeet waar het in het leven eigenlijk om gaat: dat wij ons – vaak tegen veel weerstand in – verder ontwikkelen en dat wij innerlijk rijker worden.

De arme Lazarus is een bedelaar, het gaat

'De rijke man en de arme Lazarus', anonieme prent Zuid Nederlandse Nederlandse School (ca. 1610), Museum Boymans van Beuningen Rotterdam

hem uiterlijk gezien slecht, hij zit vol zweren, hij verlangt naar het afval van de tafel van de rijke man om zijn honger te stillen. Maar kennelijk heeft Lazarus in deze erbarmelijke toestand innerlijk iets ontwikkeld. Heeft hij geleerd om pijn te verdragen of om geduldig te zijn of om niet afgunstig te zijn? In ieder geval wordt hij na de dood door engelen naar Abrahams schoot gedragen. Hoe anders vergaat het de rijke man na de dood: hij wordt begraven en komt in het schaduwrijk, van engelen is bij hem geen sprake.

Uit het vervolg van het verhaal blijkt dat je na de dood geconfronteerd wordt met de gevolgen van je leven op aarde en dat je in het leven na de dood weinig of niets meer kunt doen om deze gevolgen te veranderen. Je kunt zelfs zeggen dat je eigen hogere, ware wezen met deze gevolgen geconfronteerd

wil worden, omdat je je alleen dankzij deze confrontatie verder kunt ontwikkelen in een volgend leven.

Ook bij deze vertelling uit het Lukasevangelie gaat het weer om te leren onderscheiden: wat hoort bij het tijdelijke bestaan en wat bij het eeuwige. Belangrijk is ook om het verhaal niet moralistisch op te vatten, maar als een concrete hulp om verder te komen. En we hoeven ook niet de conclusie te trekken dat we nooit meer mogen feestvieren – wat is er heerlijker dan een goed feest! Maar na het feest komt toch weer de ernst van het leven...

De rijke jongeling

Heel bekend is natuurlijk het verhaal van de rijke jongeling. Dit verhaal staat zowel in het Mattheüs-, als in het Markus-, als in het Lukasevangelie (Mat.19:16, Mark.10:17,

'Christus en de rijke jongeling', toegeschreven aan de Meester van Delft (ca. 1500), Rijksmuseum Amsterdam

Luk.18:18). In het Lukasevangelie wordt hij een tempeloverste genoemd. Hij vraagt aan Jezus: "Goede meester, wat moet ik doen om het eeuwige leven te erven?" Heel bijzonder is dat hij deze vraag stelt en ook dat hij vermoedt, wie hem het juiste antwoord kan geven.

We kunnen ons indenken, dat de mensen in oude culturen een intuïtief weten hadden: mijn aardse bestaan is een tijdelijk bestaan – mijn ware wezen behoort bij een andere wereld. Maar wanneer het mysterie van Golgotha nadert, verduistert die andere wereld meer en meer. Zo zeer dat Achilles vanuit de onderwereld immers zegt, dat hij liever een bedelaar op aarde dan een koning in het dodenrijk wil zijn.

Deze tempeloverste voelt kennelijk dat hij iets moet doen om het eeuwige leven te verwerven en dat Christus hem kan helpen. Christus

wijst hem op de geboden en wanneer Hij merkt dat de jongeling deze onderhoudt, zegt Hij: "Dit ene kunt gij nog doen: verkoop alles wat gij hebt en verdeel de opbrengst onder de armen en hemelse rijkdom zal uw deel zijn en kom dan en volg mij." En dan volgt die zin met een zware inhoud: "Op het horen van deze woorden werd hij bedroefd want hij was zeer rijk."

De jongeling of tempeloverste weet welke vraag hij moet stellen en aan wie en toch brengt het antwoord van Christus hem in een crisis. Wat deze jongeling destijds al moest doormaken, dat maken vele mensen in onze tijd door: een crisis. Maar een crisis betekent vaak ook een wending, een keerpunt. Veel mensen weten uit ervaring dat een burn-out of andere crisis nieuwe mogelijkheden schept, omdat je wel gedwongen bent om je te richten op het wezenlijke in het leven. De crisis kan je juist dichterbij het eeuwige leven

brengen en bij Hem, die je het eeuwige leven kan geven.

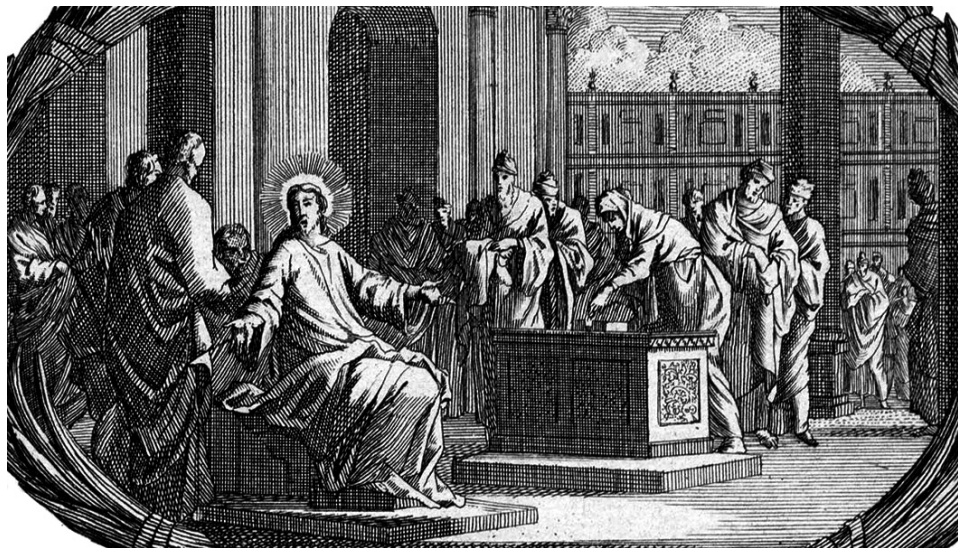
De rijke jongeling moet afstand doen van zijn aardse rijkdommen om het eeuwige leven te verwerven. Zo is een rijke-jongelings-leven niet altijd gemakkelijk, omdat het bezit van veel talenten je soms belemmert om bij de kern van het leven te komen. Het evangelie van de rijke jongeling klinkt in de mensenwijdendienst op de zondag, zeven weken voor Pasen. In de tijd voor Pasen gedenken we, hoe Christus voor de mensheid en voor de aarde het eeuwige leven verwerft.

De arme weduwe

De volgende gebeurtenis speelt zich af op de dinsdag van de lijdensweek, drie dagen voordat Christus aan het kruis sterft (Mark. 12:41 en Luk. 21:1). De hele dag heeft Christus de overpriesters en de oudsten, de Farizeeën, Sadduceeën en schriftgeleerden te woord gestaan. Tegen de avond gaat Hij tegenover de offerkist van de tempel zitten en Hij ziet hoe het volk geld in de offerkist werpt. Vele rijken werpen er veel in. Dan ziet Hij hoe een arme weduwe er twee muntjes inwerpt. Hij roept

zijn leerlingen tot zich en zegt tot hen: "Amen, ik zeg u, deze arme weduwe heeft er meer in gedaan dan alle anderen die iets in de offerkist wierpen. Want allen gaven van hun overvloed, maar zij heeft van haar armoede alles gegeven wat zij had, haar gehele levensonderhoud."

Er is sprake van een weduwe. In de beelden-taal van het Nieuwe Testament is de arme weduwe een beeld voor de ziel van de mens, die arm en weduwe geworden is. De ziel mist de ware geest waarmee zij zich kan verenigen. De ziel moest zich wel via de zintuigen verbinden met de wereld, die niet haar ware wereld is. Alleen zo kon zij zich verder ontwikkelen, maar zij werd eenzaam en arm en in haar ontstaat een diep verlangen naar de bovenzinnelijke wereld, die haar werkelijke thuis is. Christus kan de ziel weer in verbinding brengen met deze wereld. Maar dan moet zij – nu het er op aankomt – wel alles offeren wat zij bezit, dat wil zeggen: zij zal zich met alle zielekrachten moeten wijden aan dit doel. In moderne taal uitgedrukt: soms moet je ergens helemaal voor gaan! Voor de ziel is dit nu, drie dagen voor het mysterie van Golgotha, aan de orde.

'De penning van de weduwe', Jan Luyken (1729), Amsterdam Museum

Het is opvallend dat Christus vlak voor deze gebeurtenis in niet mis te verstane woorden het volk en zijn leerlingen waarschuwt voor het gedrag van de schriftgeleerden. Hij zegt ondermeer dat zij, de schriftgeleerden. De huizen van de weduwen opeten. Voor een hooghartige schriftgeleerde zal het niet mogelijk zijn om Christus te volgen op Zijn weg naar Golgotha. Een arme weduwe echter zal met inzet van al haar zielekrachten en met hulp van Christus de ware geest kunnen vinden.

Na dit tafereel van het penningske van de weduwe volgen in het Markus- en het Lukasevangelie de beschrijvingen van de dramatische gebeurtenissen, die vooraf zullen gaan aan de wederkomst van de Mensenzoon. Als je deze dramatiek weer eens leest en tegelijkertijd waarneemt wat er momenteel allemaal in de wereld gebeurt, dan merk je dat deze wederkomst een zeer actuele gebeurtenis is. Vandaar dat deze beelden van de hooghartige schriftgeleerde en de arme weduwe zo belangrijk voor ons zijn. De grote en moeilijke kunst is natuurlijk om deze beelden tot levenswaarheden te laten worden. Soms is hier een harde en langdurige leerschool voor nodig. Maar ook hier geldt, dat het waarachtige streven belangrijker is dan het resultaat.

Rijker worden door te geven

Rudolf Steiner gebruikt meermaals het beeld van een glas dat voller wordt naarmate je er meer uitschenkt. Dit gebeurt wanneer de inhoud die je uitschenkt liefde is. Door liefde, ware onzelfzuchtige onsentimentele liefde, te geven wordt je rijker.

In het Johannesevangelie komt het motief van armoede en rijkdom niet voor. Wel wordt gezegd dat de schapen die Hem, de Goede Herder, volgen overvloed hebben. Het motief van de liefde (*agapè*) is echter één van de belangrijkste motieven in het Johannesevangelie. De eerste keer dat, als een grote gongslag, over dit motief gesproken wordt, is in het gesprek van Christus met Nikodemus

(Joh. 3:15): "Want zo groot was Gods liefde tot de wereld, dat Hij de Zoon, de eengeborene, heeft gegeven, opdat een ieder die in Hem gelooft niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft." Heel mooi is, dat het motief van de liefde hier samenklinkt met het motief van het geven: God heeft de Zoon gegeven.

Een groot voorbeeld heeft God daarmee aan de mensen gegeven, opdat ook wij mogen leren liefde te schenken aan God, aan onze medemensen en aan de wereld. En daarmee doemt het beeld op van een toekomstige mensheid, bestaande uit mensen die rijk zijn, omdat zij geleerd hebben om liefde te geven. Christus kan ons dit leren, want Hij is de leraar van de mensenliefde. Deze toekomstige rijkdom zullen wij ons echter alleen kunnen verwerven, wanneer wij bereid zijn om door het stadium heen te gaan, waarin wij ons een arme weduwe voelen. Door de eerdere ervaring van grote armoede wordt echter ook de toekomstige rijkdom groter en reëler.

Een koninklijk herder

door Bastiaan Baan (seminarieleider priesterseminarie)

Gewoonlijk stellen we ons de twee beroepen van herder en koning als werelden van verschil voor. Je bent òf koning òf herder – rijk òf arm, gecultiveerd of eenvoudig. In de traditie is het ondenkbaar om deze twee tot één te maken. Hoewel, uitzonderingen bevestigen de regel.

In de Oudheid vinden we individualiteiten, die zowel koning als herder zijn. Een klassiek voorbeeld van deze twee-eenheid is koning David, die tevens herder is. Je zou hem zowel een 'sprookjesherder' als een 'sprookjesprins' kunnen noemen. Enerzijds is zijn leven een volmaakte voorafschaduw van de komende Messias, een messianistisch voorbeeld. Een groot deel van de wederwaardigheden van zijn leven kun je nauwelijks persoonlijke bio-

grafie noemen. Het zijn gebeurtenissen waar David als slaapwandelaar naartoe loopt en die zich niet door hem, maar aan hem voltrekken. Niet David neemt het leven in de hand, maar het leven neemt hem in de hand en schept een voorafschaduw van de Messias.

Anderzijds zijn er enkele gebeurtenissen in zijn leven, waar deze biografische wetmatigheid doorkruist wordt door tragische en al te menselijke incidenten. Ik zal nooit vergeten wat er gebeurde, toen ik in mijn vorige beroep als leraar op een vrijeschool in de derde klas de geschiedenis van David en Bathseba vertelde. De kinderen waren ontzet en ontgoocheld, toen ze hoorden hoe David hoofdman Uria met opzet in het krijgsgewoel liet omkomen, om daardoor diens vrouw Bathseba voor zich te winnen en te kunnen trouwen. Na enige

'Samuel zalft de herdersjongen David tot koning', Mattia Preti (17e eeuw), Londen

ogenblikken stilte verwoordde een van de kinderen het algemene gevoel van verontwaardiging met de uitspraak: "Die bladzijde mag je wel uit de bijbel scheuren."

En toch, zelfs in deze verwikkelingen werkt nog een andere hand dan alleen de menselijke willekeur en het egoïsme. Uit het huwelijk van David en Bathseba komen twee zonen voort, die een onmisbare schakel vormen in de reeks van generaties die de komst van de Messias voorbereiden. Het zijn Nathan en Salomo, die in het Lukas-, respectievelijk Mattheüsevan-gelie de belangrijkste stamvaders zijn van het kind Jezus. Zelfs wanneer David zijn aanvan- kelijke onschuld verliest en schuldig wordt aan de dood van een mens, worden de schadu- wen in zijn leven tot voorafschaduwung van de komende Messias.

De twee worden één

De mystica Katharina Emmerich herkent deze herders- en koningsstroom in haar visioenen. Ze ziet, hoe uit David twee stromen leiden naar zijn zonen en hoe vervolgens uit de mond van Salomo een stroom van witte bloemen naar het kind Jezus vloeit. Vanuit Nathan verschijnt, uitgaande van zijn navel, een kleurige stroom rode en gele knoppen, als vruchten die naar het Jezuskind leiden. Terwijl de Salomonische stroom met de witte bloemen een geestelijke impuls aanduidt, geeft de Nathanische stroom met de bont- gekleurde vruchten meer een lichamelijke impuls aan, aldus Katharina Emmerich.

In het kind Jezus worden – zoals het apocriefe Egypte-evangelie aanduidt – 'de twee tot één'. En het oudchristelijke geschrift *De*

'De aanbidding van de koningen en de herders. Canterbury Cathedral (15e eeuw)

Testamenten van de twaalf patriarchen zegt zelfs letterlijk: "Uit twee stammen zal het heil van God ontspruiten. De Heer zal uit Levi een hogepriester verwekken en uit Juda een koning." Ook hier wordt in beeldende taal aangeduid, dat de koninklijke en de priesterlijke lijn samenkomen. In dit geval is de herder tevens 'zielenherder', priester.

Ook tijdens het leven van Jezus zijn er aanduidingen, dat Hij verbindend werkt tussen mensen die ook uit deze verschillende stromen komen. Arm en rijk, herders en koningen, verstothen en heersers vinden hun weg naar de Messias. Niemand wordt om zijn afkomst of verleden bij voorbaat afgewezen. Wat bij de geboorte van Jezus nog een tweeluik is (denk aan de aanbidding van de herders en de koningen), wordt in de toekomst één. Zo wordt het althans vertolkt in de kleine en de grote Apocalypse. In de geschiedenis van de Wederkomst verschijnt Christus als de koning die een herder is. In het Mattheüsevangelie wordt van de koning, die het laatste oordeel uitspreekt, gezegd: "Hij zal de scheiding onder de mensen voltrekken, zoals de herder de schapen van de bokken scheidt" (Mat. 25:31).

Ook in de Openbaring van Johannes – de grote Apocalypse – verschijnt de wedergekomen Christus als een koninklijk herder en herderlijke koning. Deze twee kwaliteiten worden enerzijds letterlijk aangeduid door de woorden: "Hij zal hen als herder weiden met de staf van ijzer" (Openb. 19:15). Maar Hij verschijnt tevens als 'koning van koningen' (Openb. 19:16). Anderzijds wordt de overbrugging van de klassieke tegenstellingen aangeduid door twee kwaliteiten, die met koninklijke en herderlijke functies verbonden zijn: "Hij heeft de roeping, geloof (*pistis*) en ware kennis (*aletheia*) te verenigen". Het is zijn roeping, deze traditionele tegenstellingen van kennen en geloven – we kunnen ook zeggen: van wetenschap en geloof – in zichzelf te verenigen.

Terwijl het klassieke beeld van de koning in sprookjes en sagen bij uitstek met de kwaliteit van wijsheid en kennis verbonden is, roept het beeld van de herder veeleer de associatie van eerbied en devotie op. Zelden zien we in deze oude overleveringen een mens, die in zichzelf beide kwaliteiten met elkaar verenigt. Wellicht is Christus de eerste in wie kennis en geloof tot een twee-eenheid zijn geworden.

Maar met deze constatering is zijn roeping nog niet vervuld. Niet alleen leeft Hij deze vereniging van de tegenstellingen voor, maar Hij schept ook de mogelijkheid om dit voorbeeld na te leven. De Apocalypse drukt dit uit met een toekomstbeeld, dat al in de geest verwerkelijk is, met de woorden: "Christus heeft ons tot koningen en priesters gemaakt voor God, die zijn Vader is" (Openb. 1:6).

In onze tijd zitten we tot over onze oren in de Apocalypse. In zo'n tijdperk kunnen we niet meer volstaan met de traditionele werkverdeling: koning òf priester – kennis òf geloof. We zien dagelijks de fatale gevolgen van de ongezonde scheiding van deze twee kwaliteiten. Enerzijds produceert een amorele wetenschap een vorm van kennis zonder geloof. Anderzijds produceren fanatieke vormen van religie een vorm van geloof zonder kennis, een blind geloof.

In zo'n wereld wordt het de hoogste tijd om de kloof tussen deze twee te overbruggen: geloof of kennis als elkaar uitsluitende faculteiten vormen op den duur doodlopende wegen. Ook al ben je als koning of als herder geboren: je komt een stap dichterbij de werkelijkheid van de toekomst, wanneer je pogingen doet om een koninklijk herder of een herderlijk koning te worden.

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding - van voor de geboorte tot na de puberteit - aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. In deze bijdrage schrijft Marianne de Nooij over de kerstdienst voor de kinderen.

'Op de plaats van de armoede' **Over de kerstdienst voor de kinderen**

door Marianne de Nooij (geestelijke in de gemeente Amsterdam)

Twee en vijftig zondagen per jaar klinken over de hele wereld in de kerken van de Christengemeenschap de woorden van de zondagsdienst voor de kinderen. Elke week weer opnieuw diezelfde woorden, weliswaar steeds met een ander evangelie en een ander lied; maar de kinderdienst zelf is het hele jaar door datzelfde vertrouwde basisvoedsel voor de ziel van kinderen, van hun zevende tot hun veertiende levensjaar. Eenmaal per jaar gaan de kinderen echter naar een heel andere kinderdienst, op de eerste (of soms tweede) Kerstdag, die meestal niet op zondag valt.

De eerste kerstdienst voor de kinderen werd gehouden op 25 december 1920 in de Waldorfschule (vrijeschool) in Stuttgart door de godsdienstleraren, die bij de ontwikkeling hiervan geholpen werden door Rudolf Steiner. De ouders van de kinderen die daaraan deelnamen zochten naar religieuze opvoeding voor hun kinderen, maar konden dit niet vinden in de katholieke en protestantse traditie. De Christengemeenschap bestond toen nog niet.

Toen de Christengemeenschap in september 1922 eenmaal was gesticht, werd het al snel duidelijk dat de zondagsdienst en de kerstdienst voor de kinderen, zoals die aan de vrijeschool waren gegeven, eveneens bedoeld waren voor het werk met de kinderen in de Christengemeenschap. De taal die in deze beide kinderdiensten klinkt is geen 'kinder-taal'. In het regelmatig deelnemen aan de

dienst worden de krachten van verwondering en devotie gevoed, zielekrachten die de basis vormen voor een vrij en eigen zelfstandig religieus leven in de volwassenheid.

Samen met de herders op weg

De kerstdienst voor de kinderen is niet een enigszins aangepaste zondagsdienst, waar op de plaats van het evangelie het kerstverhaal klinkt. Het is een volledig andere dienst. Niettemin zijn er wel een aantal overeenkomsten met de zondagsdienst. De woorden waarmee de kinderen in de kerkruimte worden binnengelaten zijn dezelfde. Komen ze bij de kerstdienst echter binnen in de kerkruimte, dan zien de kinderen aan het altaar in gouden letters de boodschap, die in de Kerstnacht door de engelen werd verkondigd aan de herders op het veld.

Ook gaat de priester, net als in de zondagsdienst, rond om ieder kind een hand te geven. Maar anders dan in de zondagsdienst geven de kinderen nu geen antwoord. Evenmin spreken ze zelf hun gebed en er wordt meestal ook geen lied gezongen. In een stil zwijgen nemen ze zo luisterend het kerstverhaal in zich op, net als de verwonderde herders in de kerstnacht.

In de zondagsdienst wendt de priester zich op zeker moment naar het altaar toe en wijst op de beeltenis boven het altaar. In de kerstdienst blijft de priester gedurende de hele dienst naar de kinderen toe gewend en keert zich niet om naar het altaar. Heeft het altaar in

'De aanbidding van de herders', Rembrandt van Rijn (1646), Alte Pinakothek München

de kerstdienst dan nog wel een taak, als grensgebied tussen deze en gene wereld? Het lijkt er op dat Degene op wie de priester in de zondagsdienst wijst, als hij zich naar het altaar toewendt, in de Kerstnacht midden onder ons is aangekomen en nu in het eigen hart beleefd kan worden. In de zondagsdienst ervaren we deze Godesgeest wanneer we, met de aanduidende hand van de priester mee, de blik omhoog richten. We kijken omhoog naar dat 'venster' van de altaarschildering, het venster naar de hemel toe. In de kerstdienst voor de kinderen mogen we deze Godesgeest als 'Geesteszon', die in de Kerstnacht naar de aarde toe kwam, midden onder ons ervaren, net als de herders.

De herders namen het licht van de Geesteszon in zich op, dat zij in die eerste wereldkerstnacht zagen stralen uit de ogen van het kindje toen ze in de stal knielden bij de voederbak, op 'de plaats van de armoede'. We gaan samen met de herders op weg in de kerstdienst voor kinderen. We beleven de vroomheid en de deemoed van de herders in die eerste wereldkerstnacht mee, vroomheid en deemoed die ons eigen hart openen.

In de zondagsdienst worden de kinderen in de slotwoorden aangesproken om dat wat ze gehoord, gevoeld en gedacht hebben, in hun hart te bewaren. In de slotwoorden van de kerstdienst klinkt de oproep om dat wat je in je hart bewaart, vanuit de Kersttijd het hele jaar binnen te dragen.

Zeven en twaalf

De zondagsdienst voor de kinderen is zevenledig opgebouwd. Zevenledigheid verschijnt in talloze sprookjes. Denk maar aan de zeven dwergen over de zeven bergen, de zeven raven of de zeven geitjes. Ook in de Openbaring van Johannes komt de zevenheid veel voor; iemand heeft ooit 7700 zevenheden in dit laatste bijbelboek geteld! Zevenheid duidt op tijdsprocessen: op ontwikkeling in de aardse werkelijkheid van ruimte en tijd, op de groei en ontwikkeling van de mens na zijn geboorte hier op aarde.

De kerstdienst voor de kinderen is niet zevenledig, maar twaalfledig opgebouwd. Ook de twaalfheid is in vele sprookjes te vinden: de twaalf vensters in 'Het zeehaasje', 'De twaalf broers' (waarin het zusje overigens zeven jaren stom moet zijn om hen te verlossen), of 'De twaalf jagers'. Ook in de Openbaring van Johannes verschijnt de twaalfheid in de laatste hoofdstukken: de zeven brieven, de zeven bazuinen en de zeven schalen van toorn zijn voorbij en de hemelse stad met haar twaalf twaalfheden daalt uit de hemel neer. Twaalfvoudigheid duidt op processen die met de sterren, met de hemel te maken hebben. Dan gaat het om ontwikkeling die aangezet wordt vanuit de hemel, van buiten de aardse werkelijkheid van ruimte en tijd.

In de kerstdienst voor de kinderen klinkt de kerstboodschap in twaalf strofen, twaalf gebeden. Zoals de zon door het jaar heen door de twaalf beelden van de dierenriem beweegt, zo hebben in deze kinderdienst de herders, die 'op de plaats van de armoede' knielen in de stal, twaalfvoudig deel aan de geboorte van de Geesteszon op aarde. Vanuit twaalf richtingen wordt de geboorte van het Kind beschenen.

De kinderen kunnen van hun zevende tot hun veertiende jaar in principe zeven keer deelnemen aan de kerstdienst voor de kinderen, telkens op een andere dag van de week, want Kerst valt immers op de vaste datum van 25 december. Van jaar tot jaar heeft de kerstdienst zo telkens de kwaliteit van een andere weekdag. Hiermee wordt de hemelse kwaliteit van de twaalfheid in deze dienst verbonden met de aardse zevenheid van de zeven weekdays in onze aardse tijdrekening.

De moderne mens is de harte-innigheid van de herders en de sterrenwijsheid van de drie koningen voor een groot deel kwijt geraakt. De mens heeft immers de opdracht om op aarde de vrijheid te verwerven, vrij te worden van de leiding uit de geestelijke wereld. In die zin kun je dan ook zeggen, dat onze kinderen ter wereld komen en opgroeien 'op de plaats van de armoede' - waar de oude harte-innig-

heid en sterrenwijsheid verloren zijn gegaan. In het vieren van het Kerstfeest kunnen we, in vrijheid, de herdersinnigheid en koningswijsheid opnieuw verwerven. De kerstdienst voor de kinderen – waar overigens ook volwassenen hartelijk welkom zijn – heeft een stemming van rust, innigheid, warmte en omhulding. De herdersboodschap van het hart is gehuld in een twaalfvoudige koningsmantel

van sterrenwijsheid. En zo wordt de kerstboodschap als een levende kiem gezaaid in het hart, een kiem die vanuit de Kersttijd mag groeien en vrucht dragen in het leven van het gehele jaar.

Zie ook: 'Doop, zondagsdienst voor de kinderen, jeugdwijding', Wilma Bos, Uitg. Christofoor (2012), www.christofoor.nl.

Het huis van de armen

Het huis van de armen is een altaarschrijn, waar het eeuwige als voedsel in verschijnt, en als de avond komt in wijde bogen weer tot zichzelf langzaam ingetogen, zal het van binnen vol van nagalm zijn.

Het huis van de armen is een altaarschrijn.

Het huis van de armen is een kinderhand. Zij neemt niet wat de volwassenen verlangen: alleen een kever met versierde tangen, de rolsteen door de beek hier aanbeland, schelpen die ruisen, en verstuivend zand; zij lijkt een weegschaal wel die, opgehangen,

nog geeft het lichtste dat zij heeft ontvangen lang wisselend weer met haar schuine stand.

Het huis van de armen is een kinderhand.

En als de aarde is het arme huis:
de splinter van het komende kristal,
nu licht dan donker in de vrije val;
arm als de warme armoë van een stal, -
toch zijn er avonden: dan is zij alles,
en alle sterren gaan van haar uit.

*Rainer Maria Rilke
'Das Buch von der Armut und vom Tode' (1903)*

Advent- en Kersttijd

Het is op aarde geweest en leeft in mij

door Marjolein te Pas (geestelijke in de gemeente Driebergen)

Dat de mens zichzelf voor de geboorte een opdracht geeft, is een gedachte die in mensen leven kan. Die gedachte hangt samen met het besef dat een mens al voor de geboorte, voor de conceptie, bestaat en is; dat het leven hoe dan ook een doel heeft. De vraag die je je als mens op aarde dan wel zou moeten stellen is: en welke opgave heb ik mijzelf gegeven en wat is er nodig, dat ik mijn opgave verwezenlijken kan? En wie of wat helpt mij daarbij?

De dichter, schrijver, tekenaar en beeldhouwer Ernst Barlach (1870-1938) heeft de vraag naar zijn levensopdracht op verbazend jonge leeftijd beantwoord. Op 19-jarige leeftijd schreef hij aan een vriend: "Ik wil niet mijn

deel of hoe ik iets zie weergeven, maar ik wil het werkelijke en waarachtige weergeven, dat ik moet zoeken in dat wat ik zie." Anders gezegd, de jonge kunstenaar stelde zichzelf al vroeg tot levenstaak de geest in de stof, het

'Bedelaarsvrouw', Ernst Barlach (1907),
St. James Gallery Londen

hemellicht in het aardelicht, het reële en waarachtige met zijn werk te verbeelden. Hij wist wat hij wilde, maar de verwerkelijking van zijn opgave in het leven werd een moeizame weg. Hoewel hij al voor zijn dertigste jaar als kunstenaar academisch erkend was en zijn vroege werk door kenners als virtuoos bestempeld werd, wist hij diep van binnen dat hij op een doodlopend spoor zat. Alles was hij maakte was mooi en ornamentaal, zoals hij op de kunstacademie geleerd had, maar conventioneel. Ondanks zijn succes voelde hij zich diep ongelukkig, want voor het werkelijke en waarachtige dat hij wilde zoeken, vond hij geen passende uitdrukkingvorm of stijl.

Zo niet

Als kind woonde Barlach ten noorden van Hamburg, in een klein dorp aan de Elbe. Zijn vader Georg was arts. Met een koets bezocht hij de zieken en Ernst herinnerde zich hoe hij mee mocht en samen met zijn vader door het Noord-Duitse landschap reed: "Zwijgend en opmerkzaam reden we door de nevelige vlakten met zijn sloten, greppels, weiden en wallen. Daar, in die omgeving, was men nog vertrouwd met de natuurwezens."

In zijn autobiografische boek *Ein selbsterzähltes Leben* schildert hij hoe hij als kind de wereld om hem heen ervaren heeft: "Mijn broer en ik bespeurden dingen om ons heen, die je niet kon zien en horen, maar

die toch werkelijk waren. Zo wisten we, wanneer we in bed lagen, dat 'het' wel of niet zou kunnen komen. Kijk jij naar die kant van de kamer, dan zal ik de andere kant bewaken. We wisten: 'het' kan door de muur heen komen." In zijn boeken duidde de kunstenaar schuchter aan, dat er achter de uiterlijke realiteit geestelijke krachten werkzaam waren.

Met 36 jaar raakte Ernst Barlach in een diepe crisis. Wat zijn toenmalige werk betrof, wist hij

heel zeker: zo niet. Daarnaast had hij schulden en geen uitzicht op een geregeld inkomen. Zijn toenmalige echtgenote Rosa Schwab verwachtte een kind en kondigde aan niet meer te willen samenleven met iemand zoals hij, in een perspectiefloos bestaan. In alle opzichten zat hij aan de grond. Hij beleefde die tijd als sterven in het leven.

Toen greep zijn broer Hans in. Deze in de Russische stad Charkow succesvol geworden ingenieur, nodigde hem uit om samen een reis te maken over de Russische steppen. "Al toen wij door Warschau reisden, beefde een blijdschap door mij heen, een gelukzalig ontwaaken, dat nog niet de smart vergeten was van het moeizame sterven." De reis door Rusland werd een doorbraak en keerpunt in zijn leven. Het lukte hem, ver van huis, tijdens de reis een nieuwe eigen uitdrukkingvorm te vinden. Het etherisch rijke Russische landschap kwam hem als een levend, bezielde wezen tegemoet. En het type mensen dat daar leefde, de ontmoeting met de oorspronkelijke Oost-Europese bevolking maakte ruimte in hem vrij. "Een type dat nog niet overdekt is met een laag vernis van de beschaving. Van die eenvoudige mensen, de boeren en de bedelaars gaat een kracht uit."

De mens en zijn gebaren

Door de letterlijke afstand bevrijdde hij zich van het schools aangeleerde. Hij realiseerde

zich bovendien, dat zijn kunst niet meer mooi hoefde te zijn en dat hij het werkelijke en waarachtige kon vinden in mensen door zich te concentreren op het wezen van de mens. Niet alleen het uiterlijke beeld (*das Naturvorbild*), maar vooral het innerlijke beeld (*das Innbild*) van een mens probeerde hij weer te geven.

Bij terugkomst, zijn schetsen uit Rusland bekijkend, drong het inzicht tot hem door: "Voor alles is een gebaar, een uitdrukkingsmogelijkheid." Alles wat hij zou willen zeggen, kon hij uitbeelden in een menselijke gestalte, want "de mens en zijn gebaren zeggen voldoende". In de bedelaar zag hij de oergestalte van de mens: aan de ene kant het innerlijk tekortkomen en aan de andere kant de deemoed en het vertrouwen. Hij ging uit van de alledaagse werkelijkheid, maar de individuele mensen die hij aantrof, werden door hem veranderd in gestalten, want "het nare, het moeilijke, het kosmische en het goddelijke is te zien in de gestalte van de mens."

Hij noemde zijn in tekeningen en beelden vormgegeven menselijke gestalten 'monumenten'. Aan de houding van de enkeling probeerde hij het algemeen geldende, het objectieve uit te drukken; iets dat ver uitging boven het lot van het individu. Met zijn gestalten wilde hij een diepere werkelijkheid zichtbaar maken, want "ook de geringe, de arme heeft een hogere herkomst, een kracht die ik wil laten zien. De onaanzienlijke is een spiegel voor het oneindige, het onvergankelijke..., voor God."

Pas laat waagde hij zich eraan Christus te verbeelden. Eens tekende hij Christus aan een sterk vooroverbuigend kruis. Zijn zoontje vroeg hem steeds weer wat die tekening betekende. Tenslotte zei hij: "Ik kan mij voorstellen dat Christus aan het kruis hangt en bij de aanblik van de aarde beeft en lijdt, zolang de mensen blijven zoals ze zijn. Hij wacht in zijn pijn, tot zijn geliefde christenen besluiten om Hem van hun kant te verlossen, wanneer zij eindelijk besluiten daadwerkelijk anders te willen worden dan ze nu zijn..."

Uitgestoten

Na verloop van tijd kreeg Ernst Barlach steeds meer erkenning en waardering. Men zag in hem een vertegenwoordiger van het expressionisme en een kunstenaar met een geestelijke boodschap. In de twintiger jaren van de vorige eeuw ontving hij grote opdrachten, maar vanaf 1929 keerde het tij door heftige aanvallen tegen hem en zijn werk van de zijde van politiek reactionaire kringen.

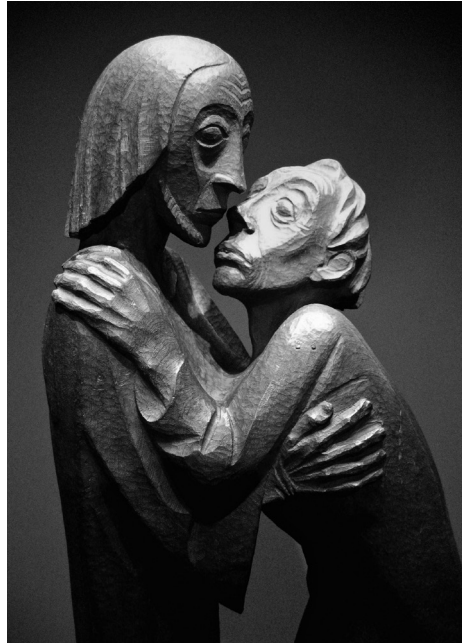
Onder invloed van de nationaal-socialisten mocht hij vanaf 1933 geen grote opdrachten meer uitvoeren; zijn monumenten werden uit kerken weggehaald, werden afgevoerd en omgesmolten. Driehonderdeenentachtig werken werden in beslag genomen, tentoonstellingen werden hem verboden. Uitgestoten werd hij door de toenmalige machthebbers, vanwege zijn 'entartete Kunst'. Vervolgd en bedreigd door een cordon SS-ers om zijn huis, werd hij blootgesteld aan hoon en spot. Trouwe vrienden moedigden hem aan, ondanks alles door te werken. In stilte verkochten zij zijn werk en zorgden er ook voor dat een deel bewaard bleef. Bittere jaren volgden, maar de diepe duisternis die hij ervoer, bracht hem ook tot rijpheid. De Heer van het lot, van het leven zelf, werd ondanks Barlachs vertwijfeling, een Vriend.

Midden in die voor hem inktzwarte tijd, ontwaarde hij, zoals hij dat noemde 'hogere noodzakelijkheden' die zich openbaarden in zijn gemoed. "Mijn gemoed verheft zich tot het waarnemen van hogere noodzakelijkheden. Hun intrede of bestaan beleef ik als 'moeten', als door het lot in deze moeilijke tijd bepaald. Of de aanleiding nu vriendelijk of onwelwillend is, de openbaring van deze hogere noodzakelijkheden neem ik, met een soort overtuiging, getroost in mij op."

Ernst Barlach is 68 jaar wanneer hij op 24 oktober 1938, afgemat door bedreiging en vervolging, in een ziekenhuis in Rostock overlijdt. Zijn vrienden hadden erop aangedrongen dat hij zou emigreren, maar hij wilde niet vluchten. De levensopdracht, die hij op 19-jarige leeftijd onder woorden bracht, heeft Ernst

Barlach onder uiterst moeilijke omstandigheden in zijn leven voltrokken. Door alle ballast, versieringen, illusie, verhullingen en duisternis op aarde heen bleef hij zoeken naar het werkelijke en waarachtige. Hij vond het als onvergankelijk licht, als onvergankelijke kracht in de mens en toonde het aan de mens door middel van zijn gestalten, zijn 'monumenten'.

In 1934 ontving hij een brief van een vrouw die zich zorgen maakte over de schade, die de machthebbers toedienden aan zijn levenswerken. Hij antwoordde: "Mijn levenswerk is onaantastbaar. Stukken die we met onze handen vast konden pakken zijn verloren gegaan, maar die stukken, weet u, bestaan ook in mij! ... Dat wat 'scheppen' genoemd wordt ... het scheppingsproces in mijzelf is niet geweest, maar bestaat en is in mij ... als mijn ware 'Ik'. Alles kan en zal een keer verloren gaan, maar niet dat Ene dat in mij is, dat ik mocht doen. En zelfs als ik niet meer leef, dan is dat alles er nog steeds, maar op een ander bestaansniveau." Het is op aarde geweest en leeft in mij.

*'Het Weerzien', Ernst Barlach (1926),
Ernst Barlachhaus Hamburg*

Boeken

Niet meer weggijken

**Orgaantransplantatie en -donatie,
een spirituele visie**

Matthijs Chavannes,

Uitg. Pentagon, 52 p., €12

door Ferdie Amons (gemeente Driebergen)

“Wat is de heersende opvatting van ‘mens en wereld’ over orgaantransplantatie en -donatie? Een mensenleven begint bij de bevruchting en eindigt bij de dood. In de tussenliggende periode is het bewustzijn het product van de hersenen. Het geheugen ligt ook in die hersenen opgeslagen. De levensloop van de mens wordt bepaald door

erfelijke eigenschappen en toevalligheden. Onze werkelijkheid, zo is dan het vervolg van die redenering, wordt gevormd door de zintuiglijk waarneembare zaken. Die zijn het terrein van wetenschappelijk onderzoek.” (p.15). Met dit veelzeggende citaat begint Chavannes dit boekje. Het geeft het vertrekpunt aan waarop de mens zijn oordeel tracht te baseren, het vertrekpunt dat hij impliciet ingefluisterd krijgt door de geldende natuurwetenschap met haar opvatting over grenzen die niet overschreden kunnen worden, wanneer de mens slechts op zijn zintuiglijke vermogens vertrouwt. Binnen deze grenzen van geboorte en dood zijn er dan ook geen redenen waarom we zouden moeten twijfelen aan de juistheid van de orgaantransplan-

Orgaantransplantatie en -donatie

Een spirituele visie

Matthijs Chavannes

P E N T A G O N

tatie, die de medische wetenschap tegenwoordig mogelijk maakt.

Toch bestaat die twijfel bij veel mensen. Zij vragen zich af of het wel klopt dat er geen voorgeboortelijke periode bestaat en dat zij er na de dood niet meer zijn. Chavannes geeft de lezer een paar overwegingen mee: de mens heeft een Ik, is een individu met een lichaam, een ziel en een geest. Het leven maakt dat ik een ontwikkeling doormaak. Ik word geboren met bepaalde talenten en gebreken. En in de laatste ogenblikken voor het sterven kan ik nog een lumineus idee, een ingeving krijgen. Heb ik dat wonderbaarlijke bouwwerk, dat het lichaam is met zijn organen, zelf gemaakt of heb ik dat gekregen? Als ik sterf, is mijn ontwikkeling als mens duidelijk nog niet af: hoe moet ik die dan verder voltooien?

Kortom: als we een gewetensvol ethisch oordeel over transplantatie willen verkrijgen, moeten we onvermijdelijk voorbij de grenzen van geboorte en dood durven denken en ons afvragen: waar kom ik vandaan en waar ga ik

als geestelijk wezen naar toe? De subtitel van dit boekje luidt daarom: een spirituele visie. Het is de reïncarnatie als begrip, die de mens de blikverruiming kan geven die nodig is voor een juiste houding tegenover de technische mogelijkheden, die de medische wetenschap voor ons heeft ontwikkeld om tot levensverlenging te komen.

Een paar gedachten. Als het proces van transplantatie goed verloopt, krijgt de mens die anders was gestorven, een extra stuk leven dankzij het nieuwe, voor hem vreemde orgaan: een enorme, door de medische techniek bewerkstelligde ingreep in zijn levenslot. Maar het is ook denkbaar, dat deze ingreep een verstoring bewerkstelligt van de gang door de incarnaties van deze mens heen. Het boekje biedt hiervoor veel gezichtspunten.

Al deze gezichtspunten kunnen ons in verwarring brengen bij het nemen van een besluit over transplantatie. Het is een van de karakteristieke problemen waarvoor we komen te staan, wanneer de medische techniek zoiets mogelijk maakt. Er zijn namelijk even zovele voors als tegens te bedenken om wel of niet te transplanteren. Van dat dilemma mogen we niet meer weggijken. Het lezen van dit boekje geeft heel veel te denken!

Op weg gaan

Sprookjes zijn goud waard

Bert Voorhoeve. Uitg. Christofoor, 192 p., €19,50

door Christja Mees-Henny (gemeente Zeist)

De sprookjesbron van Bert Voorhoeve is nog niet opgedroogd. Eerder verschenen van zijn hand zes boeken waarin hij het belang van sprookjes behandelt, hun werking en hulp die je op verschillende gebieden kunt ervaren: beelden als inspiratiebron, op doorreis naar jezelf, sprookjes als begeleiders op de grens van leven, dood en geboorte, ter overdenking van vragen zoals: waar kom je vandaan

en waar wil je heen?, die zicht geven op nieuwe levensfasen. En nu is er dan een zevende aflevering verschenen: 'Sprookjes zijn goud waard'. Voorhoeve breekt opnieuw een lans voor de waarde van sprookjes als helpende, troost en hoop schenkende schatten in het dagelijkse leven.

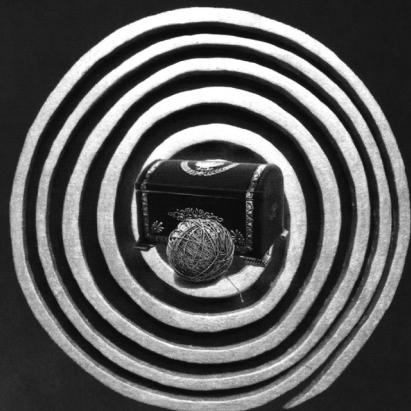
Als een gouden waterval stromen de thema's in dit boek bij het lezen voorbij en worden voor de lezers als gouden draden tot een draad van Ariadne gesponnen. In de mythe over Ariadne wijst haar gouden draad van het lot een uitweg uit het labirint. Als we het metaal goud als aardse afspiegeling van het hemelse goud van de zon zien, kan de mythologische draad van Ariadne de draad zijn, die in de sprookjes bewust zelf gesponnen moet worden tot een kluwen van levende symbolen en metaforen die de weg wijst.

Bert Voorhoeve knoopt er bij aan. Sprookjes hebben hun oeroude wortels in de mythologieën. In de Middeleeuwen werden ze in de beeldentaal van het mythische bewustzijn, de moedertaal van het kind, verzameld en doorgegeven. Door de kracht van de verbeelding zullen mensen toen, nu en in de toekomst niet verdwalen in het labirint van het abstracte logische denken en de verbinding met de morele fantasie niet verliezen. Daarom spreken de sprookjes over een zoektocht met beproevingen, om de wonderschone koningsdochter met het gouden haar, die met de gouden bal speelde en in het slot van de gouden zon woont, te vinden.

Voorhoeve vertelt vaak vanuit zijn eigen ervaring, hoe sprookjesbeelden in zijn biografie werken: hoe hij beleeft dat een klein lichtje in een donker bos de weg kan wijzen als hij verdwaald is; hoe de poëzie van sprookjes hem dichterbij religie en het mysterie van het leven brengt. Hij houdt een pleidooi voor het belang van de ontwikkeling van innerlijke verbeelding, die door de opkomst van de moderne media verdrongen dreigt te worden. Hij staat dat met wetenschappelijke bewijzen vanuit de neurobiologie. De aanwijzingen van Rudolf Steiner zijn steeds een leidraad

Sprookjes zijn goud waard

Bert Voorhoeve

Christofoor

voor hem. Achterin het boek is een lijst van websites opgenomen van activiteiten op het gebied van sprookjes vertellen en onderzoek. U moet het allemaal zelf maar lezen en proberen te ervaren. Het was wel handig geweest als de nummers van de betreffende Grimm sprookjes (uitgave Lemniscaat), waar de besproken thema's aan zijn ontleend, even genoteerd waren. Maar het zelf opzoeken is ook 'een op weg gaan'.

Verschenen boeken

'De gemeente Den Haag van de Christengemeenschap - Kroniek 1926-2011'. Chroniqueur: Alexander Patijn. Paperback 170 p. met 70 afbeeldingen, € 10,00. Verkrijgbaar bij: Boekentafel De Christengemeenschap, Groot Hertoginnelaan 2-4, 2517 EG Den Haag en De Haagse Boekery, Frederikstraat 34, 2514 LK, Den Haag, telefoon (070) 3464800.

Met wie heb je nu eigenlijk van doen, als je in

de Haagse gemeente vertoeft? Op deze vraag geeft deze kroniek antwoorden. Intussen is de gemeente een meer dan 85-jarige dame geworden, vief en opgewekt, die geëngageerd in de wereld staat (wórdt ze wel echt oud,

vraag je je wel eens af?). Zij heeft een vrij bewogen leven achter de rug vanaf het moment dat zij de Nederlandse tak van de familie heeft gesticht, en heeft in al die jaren ook veel gestorvenen om zich heen gekregen.
